

brajczyków, zawsze odnajduje się schemat kerygmatu”²⁷. Kerygmat był więc tym czynnikiem, który zespałał powstające tradycje, zarówno wszystkie pisma Nowego Testamentu, jak i łączył z pismami Starego Testamentu poprzez odwoływanie się do proroctw. Kerygmat był ową nauką o zbawieniu (*logos tês sôtêrias*), o której mówił żydom i poganom Paweł w Antiochii Pizydyjskiej (Dz 13, 26). Wydaje się, że takie byłoby najtrafniejsze polskie tłumaczenie greckiego pojęcia *kêrygma*.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

²⁷ Dz. cyt., 70.

Ks. Adam Odzimek

ŁUKASZOWY KERYGMAT O JEZUSIE MĘCZENNIKU

Ewangelia św. Łukasza, napisana prawdopodobnie po r. 70 w jednej z wielkich metropolii świata hellenistycznego — w Rzymie czy w Aleksandrii — zawiera szczególnie obraz Jezusa. Jezus to Kyrios, który jako Zbawiciel objawia dobroć i miłosierdzie Boga. W Łukaszwowej relacji o męce Jezusa zawarty jest wyjątkowo bogaty tzw. aspekt personalny¹. Zdaniem wielu współczesnych egzegetów² przedstawia on Jezusa jako Męczennika. W ten sposób Łk nawiązuje do hellenistycznej i judaistycznej literatury o męczennikach, której bohaterami byli wspaniali mężowie, ofiarujący życie za największe wartości: wiarę, ojczyznę, prawdę, etc. Aby lepiej odczytać treść Łukaszwowego kerygmatu o Jezusie-Męczenniku, trzeba nawiązać do wymienionych kręgów piśmiennictwa. Elementy formalne i treściowe tych gatunków literackich pozwalają nie tylko skonfrontować podobieństwa i różnice z Łukaszwym przedstawieniem męczeństwa Jezusa, ale przede wszystkim zauważyć oryginalność Łukaszwowego ujęcia.

Ogólnie zarysowana problematyka zagadnienia mieści zatem w sobie następujące części szczegółowe:

1. *Martyś* w hellenistycznych Aktach męczeńskich
2. Męczennik w judaistycznych opisach męczeństw
3. Jezus jako Męczennik w Łukaszwym opisie męki
4. Oryginalność Łukaszwego kerygmatu.

¹ A. Van hoye, *De narrationibus Passionis Christi in evangeliiis agnoscitibus*, Romae 1970, 39—41 (mps).

² Np. W. Grundmann, H. Haag, B. Rigaux, F. Gryglewicz.

1. MARTYS W HELLENISTYCZNYCH AKTACH MĘCZEŃSKICH

Współczesna egzegeza wiele zawdzięcza odkryciom wielkich kolekcji papirusów. Wśród papirusów znalezionych w Egipcie są również dokumenty przedstawiające Aleksandryjczyków, którzy stawali przed trybunałami rzymskimi. Dzięki tym tekstom możemy mówić o odrębnym rodzaju literackim *Acta martyrum paganorum*, który pojawił się na początku ery cesarów³.

Analiza literacka *PSI 1160, P. Oxy. 1089, Acta Isidori, Acta Diogenis* i innych papirusów, wchodzących w skład *Acta martyrum Alexandrinorum*⁴ dowodzi, że są to sprawozdania sądowe. W niektórych dokumentach przewagę ma element narracyjny. Relatorzy w swoich sprawozdaniach, co jest szczególnie widoczne w *Acta Isidori*, starali się oddać zasadnicze fazy procesu.

Relacja protokółarna zawierała następujące punkty:

1. przedstawienie trybunału z podaniem jego składu
2. miejsce i czas posiedzenia sądowego
3. przebieg procesu (wniesienie skargi, odpowiedź oskarżonego na na skargę, stwierdzenie istnienia sporu, rozprawa, wyrok).

W przebiegu procesu ważną funkcję spełniał dialog między sędzią (względnie trybunałem sędziowskim) a oskarżonym. Zastosowana forma literacka pozwalała zwrócić szczególną uwagę na osoby bohaterów. Są to ludzie w pełni oddani swojemu miastu. Bronią praw i przywilejów Aleksandrii wobec nowego władcy — wielkiego imperium rzymskiego. Papirus *PSI 1160*, mający formę postępowania reskryptowego, ukazuje w znacznej części *supplicatio* Aleksandryjczyków i w bardzo krótkiej formie *rescriptio* cesarza rzymskiego⁵. Prośba dotyczy działalności senatu aleksandryjskiego. *PSI 1160* ukazuje społeczność miasta i jej dążenia. Uderza troska o mieszkańców, o sprawiedliwość i ochronę biednych. Poprzez analizę innych dokumentów poznajemy także jednostkowych obywateli Aleksandrii, którzy jako *martyres* stają wobec trybunału rzymskiego. Występują przed cesarzem ze względu na dobro miasta. Wymowne jest w tym względzie stwierdzenie Izydorusa w *Acta Isidori*: „Mój panie, cesarzu, błagam, abyś wysłuchał mojego sprawozdania, dotyczącego cierpień mojego rodzinnego miasta”⁶. Aleksandryjscy *martyres* są ludźmi pełnymi odwagi. Dionizjos, ukazany w *P. Oxy.*

³ D. Dormeyer, *Die Passion Jesu als Verhaltensmodell*, Münster 1974, 44.

⁴ H. A. Musurillo, *The Acts of the pagan martyrs*, Oxford 1954; *Acta Alexandrinorum de mortibus Alexandriae nobilium*, Lipsiae 1961.

⁵ Tamże, 1—2.

⁶ Tamże, 11—16.

1089, nie chce usłuchać w świątyni Serapisa błagania starego człowieka, gdy ten przestrzega go przed groźącym niebezpieczeństwem⁷. W *Acta Diogenis*, *martys* jest oskarżony o krytykę cesarza i z tego powodu grozi mu wyrok śmierci.

Obraz męczennika w *Acta martyrum Alexandrinorum*, człowieka bardzo oddanego swojemu *polis*, jest wynikiem nie tylko warunków politycznych Aleksandrii we współczesnym okresie rzymskim. Wpływała na niego również spuścizna literacka i filozoficzna okresu hellenistycznego i hellenistycznego⁸. Dzieła Platona i Arystotelesa sławiące Sokratesa jako wzór życia, któremu jest wierny nawet w obliczu śmierci, niewątpliwie odegrały pierwszorzędą rolę. Filozofia stoicko-cyniczna ukazująca jak słowem i przykładem zachowania się w obliczu przeciwności ujawnia *martys* równowagę ducha, spełniła w tym względzie także ważne zadanie.

2. MĘCZENNIK W JUDAISTYCZNYCH OPISACH MĘCZEŃSTW

Religia judaistyczna jest nazywana religią męczenników⁹. Tradycja martyrologiczna, która przewija się wśród biblijnych i pozabiblijnych ksiąg, a kończąca się wraz ze śmiercią rabiego Akiby, jest przekazana w judaistycznych opisach męczeństw¹⁰. Do nich należą:

1. opis męczeństwa proroka Zachariasza
2. starca Eleazara
3. siedmiu braci machabejskich i ich matki
4. Jose ben Joezera
5. Akiby
6. Jehudy ben Baby
7. Chananji
8. proroka Izajasza
9. męczenników z dzieł Józefa Flawiusza.

Wszystkie wymienione opisy męczeństw judaistycznych pomijają problematykę procesu sądowego. Mówią natomiast o śmierci męczennika. Podstawowym motywem śmierci jest szacunek dla Prawa. W świecie trwa nieustanna walka między dwoma siłami: z jednej strony Bóg i Jego świadkowie, a z drugiej wrogie moce. Judaistyczny „*martys*” w tej konfrontacji pozostaje wierny Bogu i Jego świętym prawom. Wiele miejsca w judaistycznych opisach zajmują przemówienia męczenników, w których zawierają oni ocenę działalności

⁷ Tamże, 3—5.

⁸ H. Strathmann, *Martys*, TWNT IV, 483—484; H. A. Musurilo, *The Acts of the pagan martyrs*, Oxford, 237—238.

⁹ W. Bousset — H. Gresmann, *Die Religion des Judentums im späthellenistischen Zeitalter*. Tübingen 1926, 373.

¹⁰ D. Dormeyer, dz. cyt., 43.

wrogów, swojej śmierci, wyrażają myśl o Bożym miłosierdziu, zapewniają o szacunku dla Prawa Bożego, a także zapowiadają zemstę i karę dla występujących przeciwko Bogu. Przemówienia te wypowiedane są wobec wrogów lub uczniów.

Na podstawie judaistycznych opisów męczeństw możemy ustalić pewien schemat w nich występujący:

1. przedstawienie stron występujących jakby na polu bitewnym: Bóg — Jego przeciwnicy,
2. przemówienie męczennika
3. modlitwa męczennika
4. śmierć męczennika
5. ocena śmierci męczennika (osąd innej osoby, reakcje widzów, nawrócenia).

Korzystając z powyższych danych, możemy przedstawić obraz męczennika w dwóch aspektach: męczennik w relacji do innych ludzi i w stosunku do Boga¹¹.

Opisy męczeństw judaistycznych ukazują męczennika wobec innych ludzi. U podstaw takiego obrazu znajduje się idea świadectwa, zaczerpnięta z Deuteroizajasza. Naród izraelski został obdarzony przez Boga specjalnym posłannictwem. W świecie dokonuje się nieustannie jakby rozprawa sądowa, w którą angażuje się Bóg Jahwe i bóstwa sąsiednich narodów. Izrael ma świadczyć, że jedynie Jahwe istnieje i nie ma innego władcy świata:

Wy jesteście moimi świadkami — wyrocznia Jahwe — i moimi sługami, których wybrałem, abyście mogli poznać i uwierzyć Mi, oraz zrozumieć, że tylko Ja istnieję. Boga utworzonego przede Mną nie było ani po Mnie nie będzie (Iz 43, 10 nn.).

Ten element występowania w imieniu Boga i w obronie Jego Praw jest widoczny we wszystkich opisach męczeństw judaistycznych. Zachariasz w trosce o chwałę Jahwe występuje przeciwko Joaszowi i ludowi¹². Eleazar¹³ i siedmiu braci wraz z matką¹⁴ stają się reprezentantami Boga wobec Antiocha Epifanesa. Jednakże judaistyczny *martys* jest *martys tou theou* nie tylko wobec osób występujących przeciwko Bogu. Świadectwo męczennika obejmuje także krąg ludzi, których nie można określić mianem nieprzyjaciół Boga. Wprost przeciwnie, *martys* podkreśla żywe więzi łączące go z tymi ludźmi. Widoczne jest to szczególnie w Mch, które przedstawiają walkę narodu izraelskiego z władcami hellenistycznymi. *Martys* jawi się jako przedstawiciel i przykład dla swojego narodu. Pewne elementy takiego obrazu męczennika można nazwać pare-

¹¹ A. O'Hagan, *The Martyr in the Fourth Book of Maccabees*, SBFLA 24 (1974) 94.

¹² 2 Krn 24, 20—22.

¹³ 2 Mch 6, 18—31; 4 Mch 5, 1—6, 30.

¹⁴ 2 Mch 7, 1—42; 4 Mch 8, 1—12, 19.

nezą męczeńską ze względu na ogólne wartości zachęty do męczeństwa, wytrwałości w cierpieniach oraz ze względu na religijny motyw, który przyświeca tego rodzaju zachętom¹⁵. Eleazar uważa, że musi się okazać godny swej starości i być przykładem umiłowania świętych praw i wytrwałości w męczeństwie. Również bracia machabejscy przed swoją śmiercią wspominają naród, dla którego upraszają miłosierdzie Boga. 4 Mch zawiera szczególne wezwanie i zachętę: *Moi synowie, szlachetna jest walka i jesteście wezwani, abyście dawali świadectwo dla waszego narodu, walczcie z zapalem ze względu na prawo naszych ojców* (16, 16).

Martys jako człowiek Boży, wobec innych jest ukazany jako wzorzec pewnych postaw życiowych. Eleazar w swej śmierci *za godne czci i święte Prawa* widzi przykład dla innych (2 Mch 6, 28). Matka przypomina synom, że Stwórca obdarzy ich nagrodą za odwagę (2 Mch 7, 2).

Taka postawa męczenników wobec śmierci ma wpływ na obecnych widzów. Jedni z nich z podziwem patrzą na wytrwałość i odwagę męczenników w obliczu cierpień. Inni żałują za swe wykroczenia.

W stosunku do Boga obraz judaistycznego *martys* wyrażają trzy funkcje: a) wstawiennictwo męczennika, b) pokuta męczennika, c) ofiara męczennika¹⁶

Męczennicy żydowscy czują się bardzo związani ze swoim narodem i odpowiedzialni za jego losy. Tę solidarność odzwierciedlają szczególnie wypowiedzi w obliczu śmierci. Śmierć męczeńska nie jest sprawą indywidualną męczennika, ale zespolona z losem narodu. Dlatego też męczennicy wstawiają się za swoimi braćmi: *Proszą Boga, aby wnet zmiłował się nad narodem, a ciebie doświadczeniami i karami zmusił do wyznania, że On jest jedynym Bogiem... na mnie i na braciach moich niech zatrzyma się gniew Wszchemogącego, który sprawiedliwie spadł na cały nasz naród* (2 Mch 7, 16—17). Prześladowania, jakie musiały znosić naród, nie oznaczały, że Bóg zapomniał o swoim ludzie, ale miały go wychować (2 Mch 6, 12). Męczennicy machabejscy mając świadomość swego uprzywilejowanego stanowiska orędują za Izraelem do Boga o Miłosierdzie i zmiłowanie.

Pokuta męczeńska obejmuje ekspiację albo za osobiste winy albo za grzechy narodu. W Mch *martys* widział grzechy narodu i dlatego zanosił do Boga błaganie, aby jego śmierć była przyjęta za przewiny ludu. Tą drogą pragnął pojednania Boga i całego narodu. Stąd w 2 Mch męczennik utożsamia się z grzesznym ludem, jak zauwa-

¹⁵ J. Gnilka, *Martyriumspäranese und Sühnetod in synoptischen und jüdischen Traditionen*, w: *Die Kirche des Anfangs* (Festschrift H. Schürmann), Leipzig 1977, 223—230.

¹⁶ A. O'Hagan, art. cyt., 103 nn.

zamy w przemówieniach braci machabejskich: *My bowiem cierpiemy za nasze własne grzechy. Jeżeli zaś żyjący Król nasz zagniewał się na krótki czas, aby nas ukarać, to znów pojedna się ze swoimi sługami* (7, 32—33).

4 Mch przedstawia *martyres* jako bohaterów, którzy zwyciężyli Antiocha Epifanesa swoją wytrwałością. Księga podkreśla dobitnie, że męczennik jako wzorzec umiłowania Boga i Jego praw jest niewinny. Dlatego też w tej księdze mamy przedstawione męczeństwo w kategoriach ofiary, by tym bardziej podkreślić jej orędownictwo i pokutę za naród¹⁷.

3. JEZUS JAKO MĘCZENNIK W ŁUKASZOWYM OPISIE MĘKI

Ewangelijne opisy męki Jezusa zawierają trzy wielkie części: a) proces Jezusa, b) śmierć Jezusa, c) pogrzebanie Jezusa. Tworzą one nowy gatunek literacki, który ma powiązania z hellenistycznymi *Acta martyrum* i judaistycznymi opisami męczeństw. Jak wykazał D. Dormeyer w pracy *Die Passion Jesu als Verhaltensmodell* (Münster 1974) te relacje są już widoczne w najstarszej warstwie literackiej Markowego opisu męki¹⁸. Jednak to właśnie do Łukasowego a nie do Markowego opisu męki odnosi się pogląd, że przedstawia Jezusa jako Męczennika. Czy rzeczywiście obecność elementów strukturalnych i treściowych wspólnych dla hellenistycznej i judaistycznej myśli martyrologicznej usprawiedliwia takie spojrzenie?

Opis męki w Łk zawiera staranne opracowanie strony formalnej procesu. Łk unika przedstawienia przesłuchania Jezusa przed Wysoką Radą w ramach literatury protokólarniej, co czynią przecież Mk i Mt. Nie mówi o sądowym badaniu i zeznaniach dwóch świadków, nie podaje orzeczenia zawierającego wyrok śmierci. Natomiast procedura procesu przed Piłatem uderza nagromadzeniem elementów jurydycznych, dobrze oddających rozprawę sądową. Dotyczy to przede wszystkim tej fazy procesu, jaką jest wniesienie skargi. Łk nie zadawała się ogólnikowym stwierdzeniem Mk, że Żydzi o wiele rzeczy oskarżali Jezusa, ale wylicza trzy kategorie oskarżeń: 1. Jezus podburza naród, 2. odwołuje się do płacenia podatków, 3. podaje się za Mesjasza Króla (Łk 23, 2). Zasadnicza faza procesu zawiera pytanie Piłata o godność króla żydowskiego. Łk podaje, choć w bardzo krótkiej formie, dialog Piłata i Jezusa. Nie uwzględnia motywu milczenia Jezusa, obecnego w opisie Mk. Rozwiązanie Łk bardziej odpowiada schematom hellenistycznych Akt męczeńskich¹⁹

¹⁷ X. Léon-Dufour, *Jésus face à la mort menaçante*, NRTh 100 (1978) 816—817.

¹⁸ Dz. cyt., 238 nn.

¹⁹ Tamże, 44—47.

Wyraźne są także związki Łukasowego opisu męki z judaistyczną literaturą o męczennikach²⁰. Wspólne jest im przede wszystkim dążenie, aby przedstawić śmierć osoby, która jest wierna Bogu ponad wszystko. Łk posiada w swoim opisie męki Jezusa klimat walki, tak bliski judaistycznemu piśmiennictwu. Już na początku relacji Łk przedstawia szatana, który wstępuje w serce Judasza Iskarioty. Arcykapłani, uczeni w Piśmie i Judasz znajdują się po tej samej stronie walczących z Bogiem. O walce, którą prowadzi szatan, przypomina Jezus podczas Ostatniej Wieczerzy. Modlitwa Jezusa w Ogrodzie Oliwnym jest szczytowym punktem potyczki z szatanem. W chwili aresztowania Jezus mówi o godzinie przeciwników i mocy ciemności.

Elementem kompozycyjnym opisów męczeństw żydowskich było przemówienie męczennika do uczniów, bliskich, widzów wydarzenia. Właśnie Łk posiada słowa Jezusa skierowane do apostołów, do Szymona Piotra, do niewiast w czasie drogi krzyżowej, do łotra na krzyżu.

W opisach judaistycznych *martys* modli się przed śmiercią. Choć modlitwa w Ogrodzie Oliwnym występuje w Mk i Mt, to jednak okoliczności jej towarzyszące w Łk zbliżają jego relację do żydowskiej literatury o męczennikach. Dochodzi jeszcze modlitwa Jezusa za nieprzyjaciół podczas ukrzyżowania, będąca wyłączną własnością Łk.

Wyznanie setnika pod krzyżem, nawrócenie się jednego z łotrów, oraz tłum, który bijąc się w piersi wraca do domu — te obrazy wpływu śmierci Jezusa na widzów ukrzyżowania korespondują z opisami męczeństw judaistycznych.

Tak więc ukazane motywy martyrologiczne, znajomość schematów badania sądowego i judaistycznych opisów męczeństw usprawiedliwiają pogląd, że Łukasowy opis męki Jezusa przedstawia męczeństwo Jezusa.

Jezus jest szczególnym *martys tou theou*. Ukazuje i spełnia zbawcze zamiary Boga wobec świata i człowieka. Często podczas publicznej działalności Jezus nawiązywał do myśli o woli Bożej, której musi być wierny. Mówił wtedy o czekającym Go cierpieniu i męce zgotowanej przez nieprzyjaciół. W trzech zapowiedziach męki Jezus ukazuje siebie jako Syna Człowieczego, odrzuconego przez autorytety żydowskie i skazanego na śmierć²¹. Terminologia grecka użyta w tych tekstach silnie podkreśla konieczność takiego epilogu życia Jezusa. Przeciwnikami Jezusa są starsi ludu, arcykapłani i uczeni w Piśmie. Wobec swoich przeciwników jawi się On jako *martys*, cierpiący niewinnie. Już scena aresztowania podkreśla tę myśl. Nie-

²⁰ M. Dibelius, *La signification religieuse des récits évangéliques de la Passion*, RHPR 1 (1933) 38—41.

²¹ Łk 9, 22. 44; 18, 31—33.

winność Jezusa jeszcze silniej akcentuje relacja z procesu przed Piłatem. Stwierdza on kilkakrotnie w czasie przesłuchania, że nie widzi żadnej winy w oskarżonym. Także tetrarcha Herod nie znajduje w działalności Jezusa oznak przestępstwa. Trzeba podkreślić, że obopólne świadectwo Piłata i Heroda odgrywa ważną rolę w świetle wymogów prawa judaistycznego²². Zeznania dwóch świadków mają moc dowodową w czasie procesu. Jezus zatem jest naprawdę niewinny, a jedynie nienawiść przełożonych żydowskich postawiła Go przed trybunałem sądowym. Również kobiety jerozolimskie wyrażają żal nad niezasłużonym cierpieniem Jezusa. Kieruje On do nich jako *martys* słowa, które każą im myśleć o swoich dzieciach i doświadczeniach nadchodzących na Jerozolimę. Podobnie jeden z ukrzyżowanych łotrów występuje w obronie Jezusa. Widzi on swoje i drugiego łotra winy i dlatego karę, jaka ich spotyka uważa za sprawiedliwą. Ostatnim, który orzeka niewinność Jezusa jest centurion rzymski. Jako przedstawiciel władzy cesarskiej stwierdza: *Istotnie, człowiek ten był sprawiedliwy* (Łk 23, 47).

Możemy zatem stwierdzić, że w Łukaszowej relacji widzimy Jezusa jako Męczennika, który choć jest bez winy, to jednak został osądzony i skazany na śmierć. Nawet przeciwnicy wypowiadają sąd o Jego niewinności.

Z kolei obraz Jezusa jako *martys tou theou* wobec ludzi wzmacnia obecność elementów parenetycznych w Łukaszowym opisie męki²³. Jezus staje się przykładem dla swoich uczniów jak należy zachować się w cierpieniu. Dotyczy to przede wszystkim modlitwy i postawy wobec nieprzyjaciół. Już na początku ścisłego opisu męki, a mianowicie agonii w Ogrodzie Oliwnym, Jezus modli się usilnie. Lęka się męki, którą symbolizuje kielich wskazujący na męczeństwo. Bóg odpowiada na modlitwę Jezusa. Łk ukazuje wzmocnienie Jezusa przez Boga przy pomocy tematu o zjawieniu się anioła. Relacja o agonii Jezusa w Ogrodzie Oliwnym zawiera nie tylko przykład Jego postawy modlitwowej, ale posiada nadto wezwanie skierowane do apostołów. Wskazuje kierunek tym wszystkim, którzy będą doświadczać *peirasmoi* szatana. Modlitwa Jezusa ujawnia Jego zwycięstwo a także rys odpowiedzialności za innych. W ostatniej chwili ziemskiego życia Jezus z ufnością zwraca się do Boga: *Ojcze, w ręce twoje oddaję ducha mego* (Łk 23, 46).

Innym silnym akcentem parenetycznym Łukaszowego opisu męki jest stosunek Jezusa do przeciwników²⁴. W Ogrodzie Oliwnym podejmuje On jeszcze jeden wysiłek, aby odwieść ucznia z drogi nie-

²² W. Grundmann, *Das Evangelium nach Lukas*, Berlin 1974⁷ 424.

²³ M. Bednarz, *Les éléments parénétiqque dans la description de la Passion chez les synoptiques*, Roma 1973, 35—82.

²⁴ H. Langkammer, *Jezusowe słowa z krzyża*, w: *Męka Jezusa Chrystusa* (red. F. Gryglewicz), Lublin 1978, 76—78.

prawości. Słowa Jezusa skierowane do Judasza ukazują Jego smutek wobec zamierzonego gestu i czynu ucznia. Znak ludzkiej bliskości i przyjaźni nie może być narzędziem zdrady. Trzy dalsze momenty podkreślają wielkość moralną Jezusa: nakazuje On swoim uczniom zaprzestania zbrojnego oporu. Ratowanie Jezusa nie może być przeprowadzone przy pomocy miecza. W takich wypadkach prawdziwym zwycięstwem jest przebaczenie okazane prześladowcom. Jezus tyle razy podczas publicznej działalności nauczał o miłości nieprzyjaciół. Poglądową lekcją staje się Ogród Oliwny. Sługa najwyższego kapłana stracił ucho. Także wobec niego Jezus okazuje się Zbawicielem leczącym go z ran fizycznych²⁵. Ilekroć godności osobistej ujawnia Jezus w słowach skierowanych do arcykapłanów, dowódcy straży świątynnej i starszych, dokonujących pojmania. Przed Wysoką Radą otwarcie wyznaje swoją godność. W czasie procesu przed Piłatem rozmawia z prokuratorem rzymskim w ramach procedury sądowej, ale milczy wobec Heroda Antypasa oczekującego cudownego znaku. Punktem centralnym postawy Jezusa wobec nieprzyjaciół jest zachowanie wobec krzyżujących i obietnica uczyniona jednemu z łotrów, proszącemu o pamięć w Jego królestwie. Prośba Jezusa skierowana do Ojca o przebaczenie win oprawcom jest końcową nauką, jakiej udziela z wysokości krzyża, o konieczności okazania miłości i przebaczenia tym, którzy nas prześladowają i nienawidzą.

Nakreślone cechy postaci Jezusa w opisie Jego męczeństwa usprawiedliwiają pogląd, jaki wyraził M. Dibelius, że w osobie Jezusa widzimy „un grand caractère, un héros de patience”²⁶. Swoją postawą, pełną godności i cichości w cierpieniu, wpływa na widzów wydarzeń męki. Piłat podejmuje próby uwolnienia Jezusa, kilkakrotnie poświadczając Jego niewinność. Szymon z Cyreny jest przedstawicielem nawróconych przez zetknięcie się z Jezusem cierpiącym i dźwigającym swój krzyż oraz symbolem ucznia naśladowującego Jezusa²⁷. Setnik rzymski, obserwujący wydarzenia na Kalwarii, jest poruszony zachowaniem Jezusa w czasie męki. Wydaje o Nim świadectwo, w którym ujawnia swoją przemianę wewnętrzną. Ostatnim świadkiem niewinności Jezusa będzie lud, który przyglądał się ukrzyżowaniu. Opuszcza Kalwarię pełen skruchy. W ten sposób Jezus przez swoje męczeństwo dokonuje zmiany w usposobieniu tłumu.

Trzeba przyznać, że istnieją punkty styczne między takim przedstawieniem Jezusa w Łk a obrazami judaistycznymi literatury o męczennikach. Jezus w czasie męki przeżywa *peirasmos* ze strony sza-

²⁵ G. Schneider, *Die Passion Jesu nach den drei älteren Evangelien*, München 1973, 52.

²⁶ Art. cyt., 38.

²⁷ M. Bednarz, dz. cyt., 88; M. Czajkowski, *Uczniowie podczas męki Chrystusa*, w: *Męka Jezusa Chrystusa*, 33.

tana. Męka jest punktem szczytowym konfrontacji między szatanem, który wszedł w serce Judasza Iskarioty, a Jezusem pragnącym pełnić wolę Ojca. Podobną ideę znajdujemy w opisie męczeństwa Izajasza²⁸. Głównym sprawcą zła jest szatan, który skądinąd króla Manassesę do odstępstwa i prześladowania proroka. Autor Męczeństwa Izajasza mówi o tym następująco: „Ale Beliar wszedł w serce Manassesę i w serce książąt Judy i Beniamina, eunuchów i doradców króla” (MIz 4, 11—12). W tym samym dziele mamy jeszcze jedną paralelę. Dotyczy ona kielicha jako symbolu męczeństwa. Izajasz wydając polecenie towarzyszącym prorokom stwierdza, że „dla niego tylko sam Bóg mieszał ten kielich” (MIz 5, 13). Zjawienie się anioła podczas agonii w Ogrodzie Oliwnym, zdaniem niektórych egzegetów²⁹, nawiązuje do obrazu ukazanego w Dn o pobycie młodzieńców w piecu ognistym (Dn 3, 49 nn). Modlitwa Jezusa, dająca umocnienie w walce³⁰, wyznania przed Wysoką Radą³¹ i Piłatem³², znoszenie zniewag ze strony prześladowców³³, napomnienia, jakich udziela Jezus niewiastom w czasie drogi krzyżowej³⁴, obietnica wiecznej szczęśliwości dla nawróconego łotra³⁵, wyznanie setnika o niewinności Jezusa³⁶, przemiana, jaka dokonuje się w nim i w tłumie przyglądającym się egzekucji³⁷, modlitwa Jezusa na krzyżu słowami psalmu³⁸ — wymienione wydarzenia męki Jezusa korespondują czasem bardzo adekwatnie z opisami męczeństw judaistycznych.

Należy jednak podkreślić, że obraz Jezusa jako Męczennika, w Łk także bardzo wyraźnie odbiega od postawy hellenistycznych i judaistycznych bohaterów. Widoczne jest to szczególnie w zachowaniu się przedstawianych *martyres* wobec swoich przeciwników. Bracia machabejscy wobec króla Antiocha Epifanesa zachowują się wnieśli, pełni pewności siebie. Zapowiadają mu zemstę ze strony Boga. Podobnie inni męczennicy żydowscy wyśmiewają się i szydzą ze swoich katów. Wstawiają się jedynie za swój naród. *Martyres* z hellenistycznych Akt potrafią również okazać postawę buntowniczą wobec trybunału. Na zniewagi odpowiadają zniewagami, jak

²⁸ MIz 4, 11—12.

²⁹ H. W. Surkau, *Martyrien in jüdischer und frühchristlicher Zeit*, Göttingen 1938, 93.

³⁰ W. Grundmann, dz. cyt., 412.

³¹ M. Bednarz, dz. cyt., 87.

³² W. Grundmann, dz. cyt., 424.

³³ G. Schneider, dz. cyt., 123.

³⁴ Tamże, 116.

³⁵ H. W. Surkau, dz. cyt., 98.

³⁶ J. Pabee, *The Cry of the Centurion — A Cry of Defeat*, w: *The Trial of Jesus*. Cambridge Studies in honour of C.D.F. Moule, London 1970, 91.

³⁷ W. Grundmann, dz. cyt., 432.

³⁸ J. Pabee, art. cyt., 92.

to można zauważyć w *Acta Isidori*. Postawa Jezusa jest zgoła inna. Wobec swoich przeciwników podczas aresztowania w Ogrodzie Oliwnym, w czasie przesłuchania przed Wysoką Radą, Piłatem i Herodem, zniewag, jakie musi znosić podczas ukrzyżowania, Jezus występuje godnie i pełen powagi. Nie mówi o karze dla swoich wrogów, ale wprost przeciwnie; na krzyżu modli się za nich, usprawiedliwia ich zachowanie. Nic więc dziwnego, że Jego postępowanie nie mające odpowiednika w judaistycznej literaturze urzeka nowością i niepowtarzalnym etosem.

4. ORYGINALNOŚĆ ŁUKASZOWEGO KERYGMATU

Łk w dwóch swoich dziełach — w Ewangelii i Dziejach Apostolskich — ukazuje wizję pełną głębokiego znaczenia dotyczącą Bożego planu zbawienia³⁹. W ten sposób Łukaszywy opis męki różni się od opisów męczeństw proroków, cierpiących sprawiedliwych⁴⁰ i uczonych w Piśmie. Z tego też względu nie można w Łukaszywym opisie widzieć jedynie męczeństwa Jezusa⁴¹.

Wymiary historyczno-zbawcze ukazują szczególne posłannictwo Jezusa jako *martys tou theou*. W swojej Ewangelii Łukasz przedstawia Jezusa przede wszystkim jako Zbawcę⁴². Przynosi On zbawienie światu i człowiekowi szczególnie przez mękę⁴³. Jego publiczna działalność, to wielka podróż do Jerozolimy, w której ponieście męczeństwo. Jerozolima spełnia wyjątkową rolę w ekonomii zbawienia⁴⁴. W niej dokonuje się śmierć Jezusa, Jego zmartwychwstanie, wniebowstąpienie i zesłanie Ducha Św. W niej również wzywa On uczniów, aby stali się Jego świadkami aż po krańce świata. Jezus z Łukaszywej Ewangelii to, *martys tou theou*, który realizuje Boże plany zbawienia przez mękę i uwielbienie w zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu. Czas Jezusa, Jego zbawcze posłannictwo kontynuuje Kościół. W tej ziemskiej wspólnotce zbawienia jest obecny i działa Jezus Chrystus jako Kyrios. Czas Kościoła będzie obfi-

³⁹ H. Conzelmann, *Die Mitte der Zeit*, Tübingen 1954; F. Gryglewicz, *Bóg i Jego plan zbawienia w ujęciu św. Łukasza*, w: *Studia z teologii św. Łukasza*, Poznań 1973, 27 nn.

⁴⁰ L. Ruppert, *Jesus als der leidenden Gerechte?*, Stuttgart 1972, 44—71.

⁴¹ G. Schneider, dz. cyt., 167.

⁴² J. Kudasiewicz, *Święty Łukasz Ewangelista jako pisarz i teolog*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, Lublin 1977, II, 206—207.

⁴³ F. Gryglewicz, *Znaczenie Jezusowej męki w ujęciu św. Łukasza*, RTK 1, 17 (1970) 31—42.

⁴⁴ B. Rigaux, *Témoignage de l'Evangile de Lc*, Desclée de Brouwer 1970, 323—324; J. Kudasiewicz, *Rola Jeruzalem w czasie zbawczej działalności Jezusa*, Lublin 1971 (mps).

tował w przeciwności, doświadczenia i cierpienia⁴⁵. Tylko Jezus Chrystus, Kyrios, jest przykładem dla wspólnoty wierzących jak ma postępować w czasie *peirasmoi*. Daje On siłę do wytrwania, umacnia w walce z szatanem. Wskazuje na wiarę, modlitwę, wytrwanie w niej, na miłość i przebaczenie jako na środki prowadzące do zwycięstwa. Dlatego Łk całą uwagę kieruje na postawę Jezusa, na Jego wielkość moralną. Niewinnie cierpiący będzie On dla Kościoła drogowskazem. Przypomina, że męczeństwo jest także przeznaczeniem uczniów Jezusa. Postawa wspólnoty wierzących ma wypływać z naśladowania Jezusa, Pana męczenników⁴⁶, o czym świadczy już śmierć diakona Szczepana.

Łukasz „sam zakochany w Chrystusie i Jego nauce, wszystkie swoje siły, talenty i zdolności poświęcił na to, aby Mistrza z Nazaretu i jego posłannictwo przedstawić w jego najwyższym pięknie, jako godne największej miłości”⁴⁷. W tym celu wykorzystał w perspektywie historiozbowczych idei, obrazy i terminologię judaistycznej literatury o męczennikach, jak również znajomość reguł hellenistycznej literatury protokólarniej.

Sandomierz

KS. ADAM ODZIMEK

⁴⁵ M. Bednarz, *Łukaszowa koncepcja męki*, w: *Męka Jezusa Chrystusa*, 99—101.

⁴⁶ A. Feuillet, *Les martyrs de l'humanité et l'Agneau egorgé*, NRTh 99 (1977) 205.

⁴⁷ J. Huby — X. Léon-Dufour, *L'Évangile et les Évangiles*, Paris 1954, 212.

Ks. Tomasz Jelonek

WIELKOŚĆ I ROLA SŁOWA BOŻEGO WEDŁUG LISTU DO HEBRAJCZYKÓW

W niniejszym przedłożeniu zajmujemy się dwoma zagadnieniami dotyczącymi słowa Bożego w oparciu o List do Hebrajczyków. Pierwsze zagadnienie dotyczy słowa Bożego spisane w Starym Testamencie, drugie rozpatruje słowa Boże jako zbawczą i objawiającą interwencję Boga w dziejach zbawienia.